

A SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMA

/tanulmányvázlat/

Csaplár Ferenc V. évf. magyar-német szak

Király István „Kezdetek és előzmények” c. tanulmányában /1/ az 1920-as évek közepén-végén induló, jobbára társadalmi jellegű - a népi írók mozgalmanak kezdeteiként számontartott - forrongások gyökereit a magyar értelmiség kiegyezés utáni, sok vonatkozásban ellentmondásos fejlődéséből származtatja.

1867. után az értelmiségnek az a része - írja Király István - mely több oknál fogva nem tudott asszimilálódni az uralkodó feudalizmushoz, szabad pályán maradt, a társadalmi reformizmusig illetve a forradalmi radikalizmusig eljutva tevékenyen részt vett 1918. részben pedig 1919 forradalmi eseményeiben, a bukás után nagy veszteségeket szenvedett: legradikálisabb képviselőit megsemmisítette vagy emigrációba kényszerítette a fehérterror, más egyedei pedig megrettentek vagy kiábrándultak a forradalom és az ellenforradalom eseményei láttán.

A magyar értelmiség másik része a kiegyezést követően az uralkodó feudalizmus kiszolgálója lett. Erre a dzsentroid értelmiségre, az ellenforradalom rohamcsapatára csatlódás várt: a 20-as évek elején kezdődő gazdasági bajok, melyek 1928-30-ban gazdasági válságba torkoltak, megrendítették egzisztenciális alapját. A diplomainfláció ijesztő méreteket öltött, 1928-ra az állásnélküli diplomások száma elérte a 8000-t, az egyetem padjaiban ülőkre is bizonytalan jövő várt - az évente végző 2500 diplomás 1200 állásra pályázhatott.

Az ellenforradalom élcsapatának szerepét vállaló értelmiségből - akár a radikálisból - kulturproletáriátus lett: a rendben csatlódott „lázas pretóriáscsapat”, a növekvő új nemzedékből „elátkozott”, „halálraitelt” nemzedék.

Közvetlen 1919. után az értelmiségi ifjúság eszméi összefogásának teng az irredentizmus volt/2/; szociális helyzete romlását Trianonnal okozta.

/1/ Kortárs, 1959. 3. sz. 448-55. l.

/2/ Csanády Rudolf: A magyar ifjúság új arcvonala. Nyugat, 1932. 22 sz. 471. l.

Később az első évek tapasztalatainak hatására a belső állapotokkal való elégedetlenség elterjedését szült. Lázadoztak, különböző uton, módon, de változást sürgettek a katolikus és protestáns ifjúsági egyesületek : a Nemzeti Diák Szövetség, a MEFHOSZ, a Pro Christo Szövetség, a Bethlen Gábor szövetség, a gomba módjára szaporodó, az országot menteni akaró hivatalos, félhivatalos, és nem hivatalos szervezetek, klubok, társaságok : A Wesselényi Reform Club, a Bartha Miklós Társaság, a Magyar Holnap Társaság stb./3/

Nyugtalanító szociális helyzete utkeresésre ösztönözte az értelmiséget. Érezte, hogy egyedül, "nemzeti légüres térben"/4/ nem képes hatékonyan cselekedni jövője érdekében. A báziskeresés, a szociális sorsközösség, a vezetésre való elhivatottság érzése a parasztság felé fordította figyelmét.

A parasztság felé fordulást - a sajátos helyzet miatt - az utódállamok értelmiségi fiatalsága kezdte meg, faji alapon : a Trianon révén megszűnt politikai-állami egységet "osalapokon nyugvó faji és lelki egységgel" próbálta pótolni, s ezért a "romlatlan magyar értékeket rejtő őstetevény"-ből akart erőt meríteni./5/

A parasztság felé fordulás Magyarországon - mint erre az MSZMP mellett működő kulturális elméleti munkaközösségnek a "népi" írókról kiadott állásfoglalása rámutat /6/ - jórészt a 19 utáni sajátos magyar gazdasági és politikai helyzettel magyarázható : az értelmiség szemében a munkásosztály a Tanácsköztársaság bukásával eljátszotta történelmi szerepét, a trianoni határrendezés következtében megnőtt az alföld, a parasztság gazdasági jelentősége, s a parasztság elnyomódását eredményező krónikus agrárválság idején a földkérdés megoldása, az "itt maradt 19. század" felszámolása lett a legégetőbb feladat.

Az irodalom, a művészet a faji mozgatókat ébresztgette. Ady, Móricz s különösen a kész társadalompolitikai koncepcióval fellépő Szabó Dezső művei, Kodály, Bartók a népzene kutatásban elért nemzetközileg elismert eredményei, a festészet új újjai, egyszerű parasztábrázolás és a népművészet felhasználása nyomán kibontakozó kulturális megújulás is segített kialakítani azt a meggyőződést, hogy a parasztság a "magyar gondolat" hordozója, "a magyar faj és jövő letéteményese"/7/

/3/ Id. Király : i. m.

/4/ Fodor Ferenc : Nemzeti Légüres térben : Magyar Szemle /-MSZ/ 1936. XXVIII. 328-334. l.

/5/ Csanádi : i. m.

/6/ A "népi" írókról. Az MSZMP KB mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása, Kortárs, 1958, 7. sz. 6-8. l.

/7/ Asztalos István : Az ifjúság és a falu népe. MSZ. 1929. VI. 170. l.

A parasztság felé fordulás első demonstratív mozzanata az 1928-as Ady-jubileum és a Bartha Miklós Társaságnak ezévi szeptemberében rendezett nagyszabású vitaelőadásorozata volt./8/ A Társaság 1930. májusában megjelent kiáltványa, melyet József Attila és Fábian Dániel fogalmazott Hódmezővásárhelyen s mely az ifjúságot «Ki a faluba!», a nép megismerésére és önismeretszerzésre szította, a kezdeti alakuló forrongások után egy új korszaknak, a falukutatás korának kezdetét jelentette.

A Szabó Dezső-i faji-szociálreformista koncepció alapján álló «országmentő» szervezetek tulnyomó része csak az önnevelésig, a falusi munkára való felkészülésig vagy legfeljebb a pusztán folklórisztikus, népművészeti színezetű falukutatásig jutott el. A legnagyobb közvéleményformáló hatással azok a szervezetek működtek, melyek a «destruáló» eredményekkel járó szociális kutatásokra vállalkoztak. Ezeknek a szervezeteknek - Sarlósok, Erdélyi Fiatalok, Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma - tagjai közül sokan az «objektivitás» jegyében végzett szociográfiai munka tapasztalatainak helyes irányu szellemi feldolgozása és a faji koncepció leküzdése után a marxizmus és a munkásmozgalom felé orientálódtak. A többiek a Bajcsy-Zsilinszky féle agrárpárt /a Bartha Miklós Társaság egy része/, a Székely-Bethlen féle reformkonzervativizmus /Fiatal Magyarország, Wesselényi Reform Club/, a Bartha Miklós Társaság elenyésző része pedig a fasizmus felé./9/

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának megalakulása hosszú fejlődés és számos körülmény szerencsés összecsomósodásának eredménye. Szerencsés körülményként említhető a vidéki egyetem sajátos helyzete, az ebből származó kedvezőbb lehetőségek : a kutatásra kínálkozó, szociográfiai és etnográfiai szempontból egyaránt jellegzetes tanyavilág izgalmas közelsége, a nyugodtabb légkör, melynek burája alatt szervezettebben fejlődhet tudós és művészegyéniség.

A helyi hagyományok szintén inspirálták a parasztság felé fordulást : a szegedi irodalomban - Tömörkény, Juhász Gyula műveire gondolunk - már korán fellelhető a szociális tendencia ; nemzedékről nemzedékre kitűnő folklórkutató gárda nevelkedett a délalföldi metropolisban, 1929-b en pedig

/8/ i. m. 169. l.

/9./ A «népi» irókról. 8. l.

- az országban először - etnográfiai tanszékkal gyarapodott az egyre inkább a "magyarságtudományok" a "hungarológia" művelésére specializálódó szegedi egyetem./10/

Még egy véletlenszerű, de igen fontos körülményt kell megemlítenünk: egy tehetséges, ambiciozus generáció szegedi egyetemre kerülésének szerencsés konstallációját 1928 és 35 között.

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának legrégebbi szervezeti őse a protestáns egyetemi hallgatók Bethlen Gábor köre volt, mely még az egyetem Szegedre helyezése előtt, 1902. decemberében Kolozsváron kezdte meg működését /11/ A protestántizmustól sohasem idegen radikalizmus jellemezte a kör szellemét./12/

A 20-as évek végén, mikor a paraszt probléma mellett megjelent az értelmiségi probléma is, a Bethlen Gábor Kör legradikálisabb tagjai is szervezkedni kezdtek egyelőre a körön belül.

A munka 1928. március 20-án, egy viharos lefolyású vitessel kezdődött: Gesztelyi Nagy László, a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara igazgatója tartott előadást "A jövő magyar intelligencia és a tanyakérdés" címmel, melyben "borzalmas, megdöbbentő adatokkal ecsetelte a magyar alföld, különösen a Szeged környéki tanyavilág szarhai állapotait. /13/

Egy hónappal később Buday Györgynek, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma későbbi elnökének vezetésével a kör tagjaiból bizottság alakult a tanyakérdés tanulmányozására s megfelelő munkamódszerek kidolgozására./14/

Ideológiájuk, az "új magyar ideológia", annak belátása volt, "hogy a magyar faj sorsa, s ezzel a magyar nemzet és haza sorsa is szorosan egybeesik, sőt azonos a magyar falu és tanya parasztságának sorsával, mert fajtánknak

/10/ Ld. Ortutay Gyula: Sólomossy Sándor a szegedi egyetemen, Ortutay: Irók, népek, századok. Bp. 1960. Magvető, 115-123. l.

/11./ Jegyzőkönyv a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Tanácsának 1934. március 14-én megtartott VI. rendes üléséről, Szegedi Állami Levéltár, 589-1933/34.

/12/ Asztalos István: A magyar protestáns ifjuság és a szociális érdeklődés. MSZ, 1932. XV. 144-154 l.

/13/ Délmagyarország /DM/, 1928. március 21.

/14/ Ld. Az egyetemi ifjuság tanulmányozni fogja a tanyakérdést. Szegedi Új-Nemzedék, 1928. ápr. 20.

hazánkban való fokozottabb szerephez jutása és végre valóban öncélú nemzeti állammá való kiépülése csakis a mai intelligenciának a szinmagyar parasztság lelkétől és véréből való regenerálódása útján képzelhető el.»/15/ Ezért legfontosabb feladatuknak tartották, hogy «kiegyenlítés» a városi és falusi ember közt tátongó nagy szellemi és fizikai távolságot, idegenkedést, sőt ellentétet, melyet mindenirányú fejlődési és haladási kísérlet « gátló nehézségének » tartottak.

« A parasztság és értelmiség kölcsönös közeledését és szintézisét - hirdették - csak kisebb mértékben gátolják komolyabb gyökerű nehezen kiegyenlíthető gazdasági és elvi akadályok : legtöbbször csak feleletességből, bürokráciából elkövetett hibák elmerésedése, fokozott érzékenykedések és hiúságok, egyéni visszaélések és főként egymás nem ismerése az ami lehetetlenné teszi a társadalmi szintézist./16/ Az egymás megismeréséből, egymás értékeinek megismeréséből és megbecsüléséből, egymás hibái megbocsátásából fakadó osztálybűne, vagy ahogy ők nevezték : «osztályszolidaritás», «magyar szolidaritás» megvalósítására egyedül az új generáció lehet képes, mely nem bűnös és részes azokban a vétkekben, melyeket a társadalmi és politikai életben a Tanácsköztársaságot követő 10 év alatt elkövettek. /17/

Az osztályok közötti harmónia megteremtésére új politika szükségességét hirdették. A legfontosabbnak a parasztkérdés megnyugtató megoldását tartották, de óva intettek minden felelőtlen, nem a valóság ismeretén alapuló lépéstől : «nem szabad vértelen teóriák és az iróasztal és a kávéházi asztal mellől, ismét erősen kísértő fantazmagóriák szerint kísérteni meg az országépítés e szinte döntő feladatcsomójának megoldását, hanem becsületes jóhiszeműséggel likvidálva az eddig történeteket közvetlen beható vizsgálat tárgyává kell tenni azt a helyzetet, mely változtatásra szorul.»/18/

/15/ Buday György : Ifjúságunk népművelési feladatai és az alföldi rádióleadó. Szeged, 1929. A Bethlen Gábor Kör /BGK/ kiadványai 4, 11-12. l.

/16/ Buday György : A szegedi tanya problémái, Szeged, 1930. A BGK kiadványai, 5. 6-7. l.

/17/ i. m. 7. l.

/18/ i. m. 9. l.

Részletekbe menő tudományos igényű tanulmányozás, feltárás, szükségességét hirdették, hogy ezáltal adatokat és indítékokat adjanak a közhatósági beavatkozáshoz.

Ideológiájukban szinte mozzanatról mozzanatra felismerhető Szabó Dezső osztályszemléleten felülemelkedő, fajvédő szociális koncepciójának hatása - a terminológia használat is közös : az "új magyar ideológia" Szabó Dezső "Az új magyar ideológia felé" c. nagyhatású cikksorozatára utal. /19/

A gazdasági élet törvényei iránti érzéketlenséggel - az intelligencia sajátos vonása ez - csak a fajok harcát ismerik el, tagadják az osztályszempontot, az osztályok közötti antagonisztikus ellentmondások létét, az osztályharcot, s a parasztság és középosztály erősen mitologizált egyesülésének érdekében - ezt az egyesülést tartották a "magyar faj" győzelme előfeltételének - szeretnék megoldani a szociális progressziónak legégetőbb kérdéseit. Nem nehéz felismernünk a kilátástalan szociális helyzet szorításában vergődő, de a forradalomból kiábrándult, magyarázatot és kiutat kereső értelmiség báziskeresését. Tudományos világnézet és gyakorlati tapasztalat híján a faji szempont és az osztályszempont összeegyeztetésével próbálkoztak egy osztálytársadalom keretein belül, holott már évekkel korábban, Szabó Dezső tragikus magáramaradása megmutatta, hogy ez fából vaskarika, utópizmus.

A faji koncepció széleskörű hatásán nincs mit csodálkoznunk, Szabó Dezső "fajvédelme" parasztvédelem is volt egyúttal : szorosan összefonódott bizonyos polgári radikális követelésekkel, többek között a földreform követelésével. Ez sokakat megtévesztett, vagy legalább is vonzott - még József Attilát sem hagyta érintetlenül./20/

A falkutatás megindulásával az ideológia találkozott a valósággal. Az első csalódás munkamódszerükkel kapcsolatban érte a szegedi fiatalokat. Már az első kutató utak után, még 1928-ban belátták, hogy a pusztai kutatás, helyzetmegismerés

/19/ Élet és Irodalom, I. évf. 1-5. sz. Elemzését ld. Nagy Péter : Szabó Dezső az ellenforradalomban /1919-1923/ Bp. 1960. Szépirodalmi, 121-34. l.

/20/ Ld. Csaplár Ferenc : "Ki a faluba!" József Attila Ifódmezővási árhegyi kapcsolatainak történetéből. Tiszatáj, 1963. I. sz. 1-2. l.

számukra önmagában lehetetlen : « Nem tudtuk a fényképezőgép hideg objektivitásával csak szemlélni és regisztrálni a paraszti élet ezernyi apró és óriási tragédiáját, hanem akaratlanul közbe kellett lépünk és erőnk szerint segíteni. » /21/ 1929. szeptemberére sajátos munkamódszert dolgoztak ki, s megindult a szegedi egyetemisták agrársettlement-mozgalma. /22/ melyet a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma közvetlen szervezeti ősnének vagy inkább bölcsőjének tekinthetünk.

A settlement mozgalmat az angol egyetemisták indították el a múlt század végén. Politikai céljuk a munkásság és polgárság közötti osztálybéke megteremtése volt. Egy-egy külvárosi nyomornegyedben huzamosabb ideig letelepedtek, könyvtárral, egészségügyi berendezésekkel felszerelt szociális központokat hoztak létre s minden elképzelhető módon igyekeztek segíteni, tanítani, enyhíteni a nyomort és tudatlanságot. /23/

Angol mintára alakult meg 1912-ben, majd alakult újra 1924-ben az Újpesti Főiskolai Szociális telep, ennek közvetlen hatására jött létre a szegedi egyetemisták agrársettlement mozgalma, mely a munkásság körében végzett settlement munka módszereit akarta a speciális tanyai viszonyokhoz formálni. Egy-egy településre, tanyára expedíciót szerveztek, előadásokat tartottak, segítettek az ügyes-bajos dolgokban, közben ethnográfiai és szociográfiai kutatásokat végeztek. Az ugyanarra a településre szervezett expedíciókat - vagy ahogy ők nevezték : kiszállásokat - meghatározott időközökben, lehetőleg minél gyakrabban megismételték. /24/ Oriási munkát végeztek : 1930-ban 211, 1931-ben 189 intézményes és számtalan egyéni kiszállást szerveztek. /25/ Szalatnai Rezső révén kapcsolatba kerültek a felvidéki Sarlós mozgalommal. 1930. júniusában pedig a Bartha Miklós Társasággal - József Attila és Fábrián Dániel /26/ közvetítésével.

/21/ Buday György : Az agrársettlement mozgalom utja. Nyugat, 1933. I. sz. 33.

/22/ Szeptember végén megkezdte működését a szegedi agrársettlement intézmény, DM, 1929. szept. 14.

/23/ Ld. Joó Tibor : A tanyai Agrársettlement-mozgalom Szegeden. MSZ, 1929. VII. 375-373. l.

/24/ i. m.

/25/ Buday György : i. m. 35. l.

/26/ Dr. Szalatnai Rezső, dr. Fábrián Dániel és dr. Bálint Sándor közlései.

1930. tavaszán kezdték meg a szociográfiai gyűjtőmunka megdöbbentő adatait közölni a sajtóban./27/ A parasztság erőikhez képest történő gyakorlati támogatásán, istápolásán kívül másik céljuk egészséges nemzeti közvélemény, „humánus és nemzeti együttérzés” felébresztése és ápolása volt. Illettek a szóval való meggyőzés társadalomformáló erejében.

Objektivitásra, tárgyilagosságra törő vitaelőadásaikkal és publikációikkal szemben gyorsan felbukkant a vád. Akadtak, akik azt rebesgették, hogy ebben a tárgyilagosságban tendencia rejtezik. Már csak a világnézeti állásfoglalást hiányolták. Felfedezték a munkájukban a forradalmi utópizmust éppugy, mint „az ellenforradalmi fasizmus reakciós férgét”/28/

A valóság megmutatta az ideológiai helytelenségét : lehetetlen az osztályszemléleten való fölülemelkedés. Munkájuk során saját bőrükön tanulták meg, „hogyan vannak dolgok, amelyekben egy nyelvet beszél az erdélyi hegyek pásztora, a székely ezermester, az alföldi béreslegény és kisparaszt, a lisztháfi földmunkás és a londoni külváros nyomortanyáinak, a slum-nak lakója. És vannak dolgok, melyekre egy hangon válaszol a világ összes vezérigazgatója.”/29/ Ők akik az osztály szemléleten felülemelkedő „humánus és nemzeti együttérzés” megteremtését hirdették, fokozatosan veszítették el bizalmukat a középosztályban, s egyre kizárólagosabban „a magyar tömegek hívő katonáivá” váltak.

„Az agrársettlemet gyakorlati és gyűjtőjellegű munkássága, a kiszállások és előadások, szociográfiai és ethnográfiai gyűjtés közben adódott tanulságos élmények szinte kényszerítő erővel kívánták a Művészeti Kollégium létrejöttét, hogy pontosan megformulázhassuk ennek a munkának, a gyűjtött anyagnak és szerzett élményeknek szellemi, művészeti és tudományos értelmét” - írja tanulmányában Ortutay Gyula./30/ A 15 tagú Kollégium lett az élcsapat, a feldolgozó és tegyük

/27/ Adám László : A tanya 1930-ban. DM. 1930. ápr. 27.

Tömöry Lajos : Hogy rulázkodik a tanya? DM. 1930. május 11.

Scheiffert György : Látogatás Fürtöm Jánoséknál, DM. 1930. máj. 29.

Ballá Sándor : A tanyai nép lelke. DM. 1930. júl. 13.

Schiffert /!/? György : Mit eszik a tanya népe? DM. 1930. júl. 29.

/28/ Budai György : i. m. 33. l.

/29/ i. m. 34. l.

/30/ Ortutay Gyula : A szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma /SZFM. - MSZ. XX. 45. l.

hozzá pénzszerző szerv. 1930. őszén alakult meg /31/ alapító tagjait titkos szavazás útján választották meg az agrársettlement tagjai közül/32/ Első nyilvános fellépése az 1931. februárjában kezdődő művészeti előadás-sorozat. /33/

Önkéntelenül felvetődik a kérdés, mi az oka annak, hogy a Művészeti Kollégium - melynek esztétikai - művészeti - világnézeti elvei csak kb. 1933-ra alakultak ki - sorsa sok más szervezettől eltérően nem az elhallódás lett. A válaszadáskor ismét Ortutay Gyulát kell idéznünk/34/ : «A vidéki egyetem - ez esetben a szegedi - a város adottságainál fogva nem nyújthat olyan változatos, egészen eltérő lehetőségekkel kecsegtető művészeti, irodalmi életet, mint a főváros, ahol az állandóan hullámzó át- meg átcsoportosuló szervezetei között szinte a legellentétebb csoportok között is megtalálható az átmenet bárki számára. A Művészeti Kollégium 15 tagjának számolnia kellett az egyetlen lehetséges egyesülés alapfeltételeivel, ha csak nem akarta munkásságát a különböző bajtársi egyesületek más célkitűzésű kereteiben szétoldani. Az egymásrataltságnak ez a külső kényszere volt az az összpántoló erő, amely a szolidaritást létrehozta.

A Művészeti Kollégium tagjai nem akartak, valami merév, sok tisztséggel, címmel ellátott egyesületet szervezni, azonban a céltudatos, programszerű, sokoldalú gyakorlati munka jóval nagyobb szervezettséget követelt, mint a korabeli, főleg elméleti területeken mozgó szervezetek esetében. Innen a Kollégium látszólag akadémikus jellege.

A Kollégium megalakulásával az agrársettlement munka - különösen 1933. után - az élmények, tapasztalatok társadalompolitikai, szociográfiai feldolgozásától egyre inkább a művészeti, esztétikai feldolgozás felé tolódik.

Ez a tény a társadalompolitikai életre gyakorolt hatásának lényeges csökkenésével járt, s a marxizmus, melyhez többen eljutnak, inkább művészeti-esztétikai szemléletforma, s csak később válik világnézetté.

/31/ Ld. Ortutay Gyula : Radnóti Miklós, Kortárs, 1959, 5. sz. 655. l.

/32/ Ortutay : SZFMK, 46. l.

/33/ Bajtársi művészeti kollégiuma, Szegedi Napló /SZN/ 1931. febr.

/34/ Ortutay : i. m. 5 46 l.

A Kollégium munkaprogramja három területen valósult meg. Vita-előadásokat, kiállításokat rendeztek, kiadványokat jelentettek meg. Jelen alkalommal mellőznünk kell ezek részleteibe menő elemzését.

Az első - iparművészeti tematikájú - előadássorozatot 1931. február-márciusában rendezték /35/, a másodikat - két ciklusban - 1932. novembere és 1933. áprilisa között./36/ : irodalmi, folklór, színházművészeti kérdésekről részben a kiadványok tematikájához kapcsolódva, 1933. után már sem az előadásokról, sem kiállításokon való részvételről, sem az agrársettlement szociális tevékenységéről nincsen adatunk. A Művészeti Kollégium munkája ezeken a területeken befejeződik - kisebb alkalmiszzerű, reprezentatív jellegű megmozdulásoktól eltekintve - csak az alkotóműhelyekben folyó művészi és tudományos munka folytatódik. Ennek részben technikai okai lehetnek : a Kollégium és a settlement tagjai közül többen egyetemi tanulmányaik befejeztével kötetlenebb életformába kerültek, s így lehetetlenné vált számukra a sok időt és fáradságot igénylő gyakorlati tevékenység. Másrészt az a felismerés is közbejátszhatott, hogy az óriási erőfeszítéseket követelő agrársettlement munka - egy csepp a tengerben - nem megoldás. A kiadványok megjelentetésének munkája folyt a legtovább. Az agrársettlement -nel közösen már 1931. óta évente kiadták a Szegedi Kis Kalendáriumot. A kiadói munka 1934-35-ben volt igazán intenzív, színházelméleti folyóiratuk, az 1935. januárjában induló "A szinpad" még a Kollégiumot is túlélte. A kiadványok közül 6 irodalomtörténeti tanulmány, 3 színházművészeti könyv, 2 fametszetkönyv, 2 szociográfia, 2 folklórgyűjtés, 2 verseskötet, 1 fotókönyv, 1 pedagógiai tanulmány.

/35/ Ld. SZN 1931. febr. 24.

SZN 1931. febr. 27

SZN 1931. márc. 8

/36/ Ld. DM 1932. nov. 15

DM 1932. nov. 29

DM. 1932. dec. 13.

DM. 1933. jan. 31.

SZN 1933. febr. 7

SZN 1933. febr. 14.

DM. 1933. febr. 21.

DM. 1933. ápr. 2.

DM 1933. ápr. 4.

DM 1933. ápr. 7.

DM. 1933. ápr. 25.

DM. 1933. máj. 23.

A kifelé ható munka ezen száraz, számszerű ismertetése is elárul valamit az eszmei- művészi fejlődésből.

A Kollégium szemléletformájának alakulása lépést tartott az agrár-settlement- mozgalom fejlődésével. Az "állandó érzelmektől mentes objektivitásra törés" - igaz ugyan, hogy elszigetelte őket is mindkét oldalról - szertefoszlatta a hamis valóságglátás jóleső mámorát. Ez a csalódás azonban nem vezetett a "l'art pour l'art" merev művészi elzárkózásához, sem a kultursznobizmushoz. Élményeik nevelő ereje két irányban hatott. Egyrészt a népi kultúra értékeinek a művészet eszközeivel való megintésére ösztönözte őket./37/ Ortutay Gyula népköltészeti gyűjteménykötetei anyagot mentő módszerükkel szolgálják ezt a törekvést. Ez az élmény érződik Buday György fametszetkönyvein : a "Boldogasszony bucsuja"-n és a "Book of Ballads"-on Radnóti két verseskötetén, a "Lázadó szél"-en és az "Uj hold"-on. Kissé áttételesebben, de az irodalomtörténeti érdeklődésükre, esztétikai, irodalompolitikai nézeteikre is hatott a népművészet élménye. Baróti Dezső tanulmányt ír többek között Dugonics Andrásról, a szegedi népnyelv első tudós gyűjtőjéről./38/ Ortutay Tömörkény-monográfiájában/39/ a nagy szegedi író nyelvi eszközeit elemezve hangsúlyozottan foglalkozik a "kétkézi" emberek nyelvének utánozhatatlan felhasználásával. Ortutay Gyula "A szinpad" első számában megjelent tanulmánya pedig már azt hirdeti, hogy a szabadtéri színjátéknak és általában a színjátéknak a "modern magyar népi misztériumjáték" alapján kell ujjaszületnie./40/

Akár Móricz, ők is az irodalom decentralizációját és a regionalizmus szükségességét hangoztatták. /41/

A népi kultúra mellett a nyugat-európai kultúra volt másik ihletőjük. Élményeiket nemcsak magyar, hanem "európai szemmel" nézték, mert "a magyar történet értelmét e nyugat-európai kulturához való kapcsolódása adhatja./42/ Jellemző az akkoriiban a fasizmus barbárságától és a "bolsevik veszélytől" megriadt értelmiség szemléletmódjára. Ez az elképzelés később a Válaszban kristályosodik ki./

/37/ Ortutay : i. m. 49 . l.

/38/ Baróti Dezső : Dugonics András és a barokk regény. Szeged, 1934.

/39/ Ortutay Gyula : Tömörkény István. Szeged, 1934.

/40/ Ortutay Gyula : A magyar népi szabadtéri játék. A szinpad, 1935. Lsz. 43-53. l.

/41/ Berczeli A. Károly : Irótelep. Dm. 1933. márc. 23.

A magyar népi kultúra megbecsülése mellett alakult, fejlődött szociális felfogásuk is. A pusztán ethnográfiai érdeklődésből - akár az agrársejt-lement esetében - szociális feladatvállalás lett: "A parasztságnak a mai magyar társadalomban elfoglalt szociális helyzete, gazdasági és sokszor kulturális magárahagyatottsága s ezekből az okokból kialakult belső tehetetlensége - írja Ortutay/42/ - éppoly jellemző jegye lett a parasztságról kialakult képünknek, mint a megcsodált faragványok, szöttesek. ...". A saját szociális helyzetünk kritikai átvizsgálása viszont nyilvánvalóan tette előttünk, hogy a mi szociális helyzetünk is hasonlóképpen kiszolgáltatott és így lényegében azonos. Tehát az intellektuális plusz ugyane kategória sorsának, életérzékeinek fokozottabb védelmére és értékeinek kifejezésére hív fel bennünket. "Ez a tanulság illetve törekvés tükröződik esztétikai- művészeti elveinkben is: "meggyőződésünké vált, hogy művészileg csak akkor adhatunk őszinte emberi alkotást, ha szociális problémáink, fájdalmaink elől sem térünk ki és nem tagadjuk le őket. Tudományos vizsgálódásaink során is úgy találtuk, hogy a szociális szempont, a társadalom fejlődésével való összefüggések kimutatása ugyanolyan szükségszerű, organikus része munkánknak, mint akárminő tudományos szempont. Ez a magyar nép sorsához szorosan kapcsolódó szociális művészi és tudományos felfogás a Művészeti Kollégium szemléletformájának leglényegesebb tartalmi eleme./44/

A polgári humanista értelmiség és a népi mozgalom jellemző útja ez - a Szabó Dezső-i fogantatású romantikus - mitológikus népszerűtől a szociális érdeklődés majd feladatvállaláson át a marxista művészi esztétikai-irodalomtörténeti szemléletformáig: a szellem síkján megvalósítható szocializmusig, vagy ahogy ők nevezték a "kollektivizmus"-ig.

Ez a "szociális művész felfogás" nagy intenzitással fordult a "legkoll ekvább" művészet, a színháték, különösen a tömegekkel operáló szabadtéri játék felé. Reinhardt, Piscator, de különösen Gemier teoriáinak hatása alatt formálódtak a Kollégium színházművészeti elvei. Ilont Ferenc, Reinhardt és Gemier tanítványa teszi az első javaslatot a szegedi szabadtéri játékok megteremtésére. A Kollégium közössége minden erővel támogatja a kezdeményezést, s hosszas luza-vona, rengeteg csalódás és erőfeszítés után 1933. augusztus 26-án végre igazi szabadtéri

/42/Ortutay : SZFMK, 47. l.

/43/ i. m. 50. l.

/44./ i. m. 52. l.

darab kerül bemutatásra a Dóm téren. Az ember tragédiája./45/ A rendező Honf. Ferenc, a díszleteket Buday György tervezte. Ezzel az előadással indul el a Tragédia Dóm téri sorsorozata.

A Kollégium azonban nem tekintette Madách művét betetőzésnek. Elveik messzebbre mutattak : " a szabadtéri játéknak nem a szabad tere a legfontosabb tényezője, hanem a tömeg. . . s csak az az előadás nevezhető szabadtéri játéknak, mely a jelenlevő és korát kifejező tömeg igényeit kielégíti. " " A mai tömeg. . . csak azt érezheti közös ügyének, amely az ő hitét és állásfoglalását reprezentálja. " " . . . a mai tömeg nagy százalékát munkások, parasztok, munkanélküliek, és intellektuális proletárok teszik. . . " " A mi életünk gyárak, kórházak és népjóléti minisztériumok kulisszái előtt játszódik le, mitoszunk pedig nem más, mint a kapitalizmus és kollektívizmus "hősi" küzdelme. "/46/ Ez már a régi és a születő új, a kapitalizmus és az őt felváltó - szellemi sikra helyzett - szocializmus harcát bemutató politikai színház hirdetése. Ezek után nem is kell meglepődnünk : az 1935-ben induló "A szinpad" - az első magyar színházelméleti folyóirat - első száma csaknem teljes egészében azzal a problémáttal foglalkozik, tanulmányt közöl Brechtől /47/ és részletet "Mahagonny városának virágzása és pusztulásá"-ból Radnóti Miklós fordításában.

A "szociális művészi felfogás" a "kollektívizmus" hatását az irodalmi hagyományokhoz való viszonyban is felfedezhetjük. Ortutay Tömörkény művészetének legnagyobb értékét abban látja, hogy a hamis, idillikus parasztábrázolás korában mély szociális együttérzéssel fordult a "gerendás szobákban" lakók felé. Az erős parasztmitosz, no meg az egész mozgalomra jellemző szegediség azonban súlyos hibákra vezetett Juhász Gyula értékelésénél/48

Baróti Dezső a szociális tendencia irányába haladó költő művészi-világosi fejlődésének csúcspontját a parasztversekben, különösen a "tápi" versekben látja, a munkásverseket egy könnyed mondattal intézve el : "A kizsákmányolt

/45/ Lugosi Döme : A szegedi szabadtéri játékok története /1931-37/ Bp. 1938. A szinpad kiadása, 35. l.

/46/ Berczeli A. Károly : A szabadtéri játék, DM. 1932. máj. l.

/47/ Brecht, Shurkamp : Megjegyzések a "Mahagonny város virágzása és pusztulása" című operához, A szinpad, 1935. l. sz. 31-37. l.

/48/ Baróti Dezső : Juhász Gyula, Szeged, 1934.

munkásság mellett számos vallomást tesz.*/49/ s Berczeli A. Károly a «tápei» verseket író Juhász Ády elé helyezi./50/

« A szociális szempont, a társadalom fejlődésével való összefüggések kimutatása » – vagyis a marxista irodalomtörténeti szemléletmód már világosan felismerhető Erdei Ferenc, Radnóti Miklós, Széll István, Ilont Ferenc előadásában./51/

1933-tól két új vonás erősödik a Kollégium szemléletformájában, az antifasizmus és a parasztorientáció kizárólagosságának felengedése. A fasizmus közvetlen élmény: már a huszas évektől kezdődően napirenden vannak a «numerus clausus»-szal elégedetlen «bajtársak» egyre féktelenebb «fajvédő megmozdulásai», a szegedi egyetemen, 1932-ben felüti fejét az alma mater falai között is a szociális remagógiával próbálkozó náci propaganda.

Az egyetemen s a «Harmadik paracicsóm»-ban, a fasizmus uralomra jutása után lejátszódó események a «legközvetlenebbül» «személyesen» is érintik a Kollégium közösséget. Számukra a fasizmus – a polgári humanista állásponton túlmenően – nemcsak a tudomány, a kultúra, a művészet ellensége, hanem néhány társuk létét közvetlenül fenyegető barbár erő is egyuttal. Ekkor indul el Radnóti keresztjárása: az emberi helytállás meredek útján a tajtékos ég alatt a költészet csucsai felé.

A személyes «veszélyeztettség-érdekeltség» az oka részben annak, hogy korán észre veszik a parasztkultusz tülhajtásában rejlő veszélyeket, buktatókat s a parasztorientáció kizárólagosságának feloldásán munkálkodva a munkásosztály és a munkásmozgalom felé közelednek.

1933-ban Berczeli A. Károly az «egészségtelen parasztkultusz» ellen hadakozva rámutat arra, hogy a parasztművészet és a parasztművészek divattá vált felkarolása néha már fajbiológiai elgondolásokat tartalmaz./52/ Művészeti elvek ből, tapasztalatokból vonja Erdei Ferenc lá a társadalompolitikai konzekvenciát: «Az átalakuló parasztság csak formai elemekben feltörekvő osztály, tartalom szerint hanyatló és romboló réteg. . . a társadalmi átalakulás tartalma: a paraszti minőség tökéletes elpusztítása.»/53/

/49/ i. m. 56. l.

/50/ Berczeli A. Károly: Monotheizmus, DM. 1929. szept.

/51/ Ld. SZN. 1933. febr. 7.

SZN. 1933. febr. 14.

DM. 1933. febr. 21

SZN. 1933. máj. 23.

/52/ Berczeli A. Károly: Parasztszenik, DM. 1933. máj. 20.

Parasztláz, Izenet, 1934. aug. 110-114. l.

/53/ Erdei Ferenc: A szinpad és a munkásosztály. A szinpad, 1935. I. sz. 1. l.

/Nem véletlen, hogy Erdei Ferenc később a népi írókhoz csatlakozva Veres Péterrel és Darvas Józseffel együtt erőteljesen a munkássággal való szövetségét hirdeti./

Hont Ferenc Ortutay Gyulával szemben a jövő színjátékát a munkás színjátszás és a régi színház a fejlődés vonalában mozgó elemeinek szintézisében látja, mely csak akkor valósulhat meg a maga teljességében, "ha már a társadalom más kibékíthetetlen ellentéteit kemény küzdelemmel megszüntették./54/

A munkásmozgalommal való szorosabb kapcsolat elemzésénél Radnóti versein kívül máig is a nem mindig hiteles, főleg általánosságokban mozgó kortársi emlékezésekre vagyunk utalva - a konkrét mozzanatokai még nem sikerült feltárnunk.

1935-ben mint szervezet feloszlott a Szegedi Fiatalok művészeti Kollégiuma. Tagjai közül sokan: Erdei Ferenc, Radnóti Miklós, Tolnai Gábor, Reitzer Béla, Ortutay Gyula, Hont Ferenc a Válasz balszárnyához, illetve a Márciusi Fronthoz csatlakoztak, s jelentős a szerepük a magyar értelmiség antifasiszta frontjának kialakulásában./55/ Ezzel már érintettük is a Kollégium működésének egyik jelentőségét, a belső "nevelő", korszerűbb világnézet felé formáló erőt, mely a Kollégium tagjainak életreszóló indítást adott.

Magának az agrársettlement- mozgalomnak és a Kollégiumnak a tevékenysége - különösen az induláskor, a "társadalompolitikai" periódusban - nagy közvetlen formáló hatásával jelentősen elősegítette az új, szociális alapokon álló parasztszemlélet kialakulását, elsőnek hirdette meg programként a szociográfiai igényű falukutatást, előkészítve ezzel a Választ és a népi írók mozgalmát.

Klasszikus értékű a tudományos és művészi teljesítmény - a kör műhelyében létrejött, égisze alatt megjelent alkotások: Radnóti verseskötetei, Ortutay, Tolnai, Erdei, Hont és a többiek etnográfiai gyűjteménykötetei, szociográfiai írásai, irodalomtörténeti tanulmányai, Búday György fametszetei a maguk területén mind maradandó alkotások.

/54/ Hont Ferenc: A színpad és a munkásosztály. A színpad, 1935. I. sz. 82.l.
/55/ K. Nagy Magda: A Válasz. Bp. 1953. Szépirodalmi.